

Al lingüista, escriptor i polític Xavier Romeu Jover (1941–1983),
l'amic del Martí Royo

EL PARLAR DEL MARTÍ GATELL RAMON. HIPÒTESIS D'INTERPRETACIÓ FILOLÒGICA

Francesc Blanc i Canyelles

El nét F.X.Maymó i Gatell –microbiòleg internacional entre 1991-1997 i des d'aquest any director d'inversions industrials del Crèdit Andorrà– l'any passat ens oferí, editat per la Plana, la transcripció literària dels diaris de les memòries conversades del seu avi, Martí Gatell i Ramon, entre 1912 i 1942. Les intitulà *Pit Fort i Amunt*, l'exclamació tan encoratjadora, radicalment genuïna de la bona gent, noble i treballadora –amb les seves mans i suors; tan comunitària fent torna jornals amb els pagesos de terres i hortes veïnes. Com a apèndix, l'humanista i metòdic nét ens enumera un llistat d'una seixantena de mots; justament aquells que per creure que no s'ajustaven a l'estàndard no ha transcrit literalment al text formal editat i que qualifica de genuïnes o d'interferències del castellà.

Pel valor i originalitat de la tria tan sistemàtica, ordenada alfabèticament, he decidit complementar-la amb un nou criteri de classificació; l'aprer a partir de la interiorització plena de l'esquema proposat a *Llengua standard i nivells de llenguatge* per Lluís López del Castillo, en l'essencial hivern de l'any 1976 –de les lluites dels aplegats dins l'Assemblea de Catalunya per a les “Llibertats, Amnistia i Estatut d'Autonomia”. Sobretot diferenciant, dins del fonamental quadre fixat a la p.68:

(a) **geosinònims**, paraules perfectament estàndards però cenyides a unes regions concretes; per tant: **estàndards regionals** fixades per un criteri policèntric (un mateix significat / imatge adopta un mosaic de significants dins la mateixa llengua tots perfectament correctes per escrit; així: nen, xiquet, borgesdàs, sagal; que coneixem pels noms de les colles castelleres: noi, xicot, al·lot). Tots els geosinònims del parlar del Martí Gatell estan perfectament fixats al normatiu *Diccionari de la Llengua Catalana* de l'Institut d'Estudis Catalans (IEC). La pàgina (p.) del qual, on consta, esmentem numèricament. Sumant-hi (+) la referència també paginada al *Diccionari Barcanova de la Llen-*

gua (DBLl), que precisament dirigí fins la seva mort el juliol de 1983 - d'accident, compartint viatge amb el Martí Royo, al nefast revolt sota el pont del tren, cap a l'Arboç després de deixar la Ràpita -el professor Xavier Romeu, el mateix qui en el decurs de l'any acadèmic 1978-79 m'introduí a la Gramàtica històrica catalana dins les classes matinals a la Delegació de Lletres de la UB a la plaça Imperial Tàrraco.

(b) del que ja només podem considerar subestàndards o **variants**, evidentment d'ús parlat familiar i col·loquial i que quan abandonem en els diàlegs orals ens tornem primmirats o "coents" -que diria un valencià. Lògicament als llibrets de textos teatrals populars (sainets, comèdies, telesèries) és essencial reflectir-los, així com a narracions costumistes. Amb glossari de correspondències si cal.

Com ha fet, tan pionerament i escrupulosa, l'humanista F.X. Maymó Gatell al seu llistat: on a l'esquerra situa el mot estàndard i a la dreta el que sempre considera només "genuïnes" o "barbarismes" i que calia filològicament rectificar diferenciant les taxonomies que aplico.

(A) ELS GEOSINÒMINS O ESTÀNDARDS REGIONALS DEL PARLAR DE MARTÍ GATELL

dematí (p. 561); *a la vora* (p.1885). *A males*: per força, violentament (p. 1.160); de menester (—, p.486 del DBLl basant-se en el *Diccionari Català Valencià Balearic* (DCVB) d'Alcover-Moll, tom 7, p.343). *Doble*: gruixut (p.643 + p.253). *Estenall*: estesa (p.807 + p.321). *Mangala* (p.1170). *Rames* (p.1571 + p.636 - que especifica: les últimes branques d'un arbre portadores de flors). *Contar*: explicar (p. 479 + p. 192), *guaitar*: mirar (p.979 + p.391). *Marxar*: anar-se'n (p.1185 + p.481). *Mudar-se* (p.1254 + 506: posar-se la roba bona, la de les festes. *Brostar* (p.289 + p.123). *Cullereta*: cap-gros de granota (p.534 + p.210), *panerola*: escarabat de cuina (1.344). El *sabater* entès com a llargandaix, que recull de l'avi Martí el nét Francesc Xavier no figura com a acepció als diccionaris de l'IEC -p.1.254- i DBLl -p.675; el *sabater* és definit exclusivament per als heteròpters del gènere gernis i espècie hidromàtrids; és a dir: insectes amb potes llargues i primes que poden córrer damunt les aigües estancades.

Fesols / mongetes (p.869 + p.346), *morenc*: blat de moro (p.1245 + p.503). *Coça*: guitza (p.420). L'agrupament s'ha fet per categories morfològiques i en els cas dels noms en camps semàntics; que convido a adonar-se'n i a verbalitzar.

El plural *hòmens* per homes i *màrgens* per marges, hauria de pujar a la categoria d'estàndard ja que el diem tots els catalans occidentals -de Catalunya Nova i del País Valencià- i els qui som del Camp de Tarragona. La sàvia argumentació detalladíssima de l'imminent futur catedràtic de la Universitat de

València, Abelard Saragossà, prou que l'he apresada del seu assaig *El valencià del futur. Una contribució ideològica*, p.81: "La forma presentada com a moderna és la que té una síl·laba típica del castellà (*homes, joves, termes, raves...*), ja que és la que resulta de fer el plural dels noms, tant els masculins (*gato + s = gatos*) com la dels femenis (*calle + e = calles*), i tant els que acaben en vocal com els que acaben en consonant (*tren / tre-nes, pare / pare-des*). De més a més, la forma sense sense la *n* provoca l'aparició de formes irregulars, atès que el diminutiu (*homenet*), l'augmentatiu (*homenàs, homenet*) i qualsevol derivat (*homeneia, homenatjar*) sempre té *n*. Vet ací, doncs, que la forma que ha adquirit prestigi social i s'ha estès com a llengua comuna ens produeix irregularitats morfològiques ens lleva una síl·laba tan catalana com és la de *cosins, cantons*, etc; el pronom feble *ens*; el plural de les paraules com *certàmens, creïxens, exàmens, fenòmens*, etc. En canvi, el valencià (i també el català nord-occidental) continua usant les formes bàsiques de la llengua (unes formes bàsiques que, sorprenentment, alguna gramàtica ha qualificat coma a "antigues i "dialectals". Convincent, oi?

Per aquest mateix criteri policèntric, també els articles salat (*es,sa; ets, ses*) i el clàssic (*lo, los*) també mereixerien l'ús com a estàndard regional escrit, per ara cenyit als posseus *meua* (meva) i a la conjugació verbal segons els respectius estàndards regionals: com amb tanta cura manté el diari El Punt.

També hem localitzar perfectament normativitzats els verbs tan vinculats al sociolecte pagès i menestrals: *plegar*: acabar (p.1431 + p.593), passar via: anar de pressa, *espitjar*: empènyer (p.992).

Caldria plantejar la fixació del verb *entornar*: endur. Que al DCVB, tom 5 p.61 és definit: emportar-se una cosa del lloc de procedència; esmentant un fragment d'una cançó popular recollida pel folklorista de la Renaixença Pelai i Britz on el localitzem: "Veu-se'n un catiu // *Entorna-te-la'n*, bon moro // en el lloc d'on l'has traïda". També fixaria el nom *abraçallada*: abraçant una cosa, enrevoltant-la amb els braços en posició de braçall.

(B) LES VARIANTS NO ESTÀNDARDS DEL PARLAR DE MARTÍ GATELL

Resultat d'algun concret fenomen de diferenciació fonètica. Coneixent-ne els tecnolectes que cal aplicar per explicar-les segur que n'augmenta l'autoestima per no abandonar aplicant autoodi les genuïnes variants, tan col·loquials a converses entre convilatans de socarrel. Sigui doncs el repertori d'interpretacions fonètiques com a mètode desculpabilitzador o desacomplexador; i sobretot per disuadir els censors uniformitzadors, que desprecien el que ignoren com a vitalitat fonètica. Ep! Que descrivim acuradament però

que no volem fixar com a estàndards escrits. Per a refrescar els esmentats tecnolectes he consultat el petit *Diccionari de fonètica*, de Joan Julià i Muné.

aumetller: diftongació en *au* - u gradual w. L'avui consolidat catedràtic de la UAB i durant els Batxillers al Martí Franqués company de l'Isidre Virgili i meu, el fonetista experimental Daniel Recasens i Vives*, fill de l'historiador i primer alcalde de la democràcia restaurada a Tàrragona, al seu monumental i enlluernador *Estudi lingüístic sobre la parla del Camp de Tarragona* ens ensenya a la p.107: "També diftonga al Camp la variant corresponent a AMYNDULA (a/w/metlla) ". Accepta la interpretació del gran filòleg Gili i Gaya, com a lleidetà molt parlant diftongador, "en el sentit que que caldria partir d'una pronúncia /u/metlla per explicar el fenomen d'increment vocàlic", fruit d'un procés de dissimilació: *lu umetlla* esdevé *la umetlla* = l'aumetlla.

abre: hem simplificat el nexa consonàntic, fent caure la primera *r* (síncope).

apriar per apariar: una habitual caiguda de vocal entre consonats, una síncope: la de la segona vocal neutre; així com *v* (e) ritat. *Apriar* al DCVB ofereix l'accepció de significat: posar en bon estat qualsevol rompuda o malmensa; per tant: reparar, arreglar. En conversa amb el company i cap de Seminari de Català a l'IES E.d'Ors de Vilafranca, el catedràtic Pere Martí i Bertran, m'ha explicat que ell –de sant Quirze de Basora– sempre ha sentit, après i emprat *apriar els animals* entès com netejar-los, tenir-ne tota la cura integral necessària, que pot incloure també el donar-los menjar, que és la concretíssima accepció que recull el nét de l'avi Martí Gatell. El meu cosí germà Joan Canyelles Arall, quan seguien la tradició de vaquers, prou que *apriaven els vedells*, també en el sentit d'arregament integral: netejar-los, posar-los la palla i finalment donar-los menjar. Si per una vegada ens endinsem en el *Diccionari etimològic i complementari de la Llengua Catalana* del magne Joan Coromines, previ ajut del tom final índex descobrim com a ètim del mot apariar, el verb del llatí vulgar APPARIARE, que vet ací volia dir pristinament "preparar"; just la neteja, el jaç i el menjar dels animals en són la "preparació" que els ha de retre el pagès o el ramader perquè els seus animals estiguin a punt, "preparats" per als rendiments de càrrega, llet o carn.

argilaga: tancant la *g* en *i*, per dissimilar amb la tercera vocal, la gran oberta *a*. Potser per assimilació de la boi parònima *argila*. Consta al lexicon aplegat pel Dani Recasens, p.182.

vellanes: la caiguda de vocal s'escau en la inicial: afèresi. Potser perquè erròniament hem separat dins el femení: la + vellana, d'avellana. El mateix que a (E) mília.

a viam? potser per *ho veiem?* (a veure?). De *veiem* passem a *viam* per síncope i obertura; obertura màxima en –*a* que assimilem al començament ja que el tancat *ho* obre fins a la neutre de l'*a* inicial. Potser.

pronte per *prompte*: relaxant el cultista nexa consonàntic mpt - de compte corrent.

últimora: enllaç fònic del sintagma nominal *última hora* amb el·lisió / supressió de -a, que s'hi fon.

cunya: quan palatalitza en ny el nexa in - i gradual. Anàlogament a *feina* i *polaina* que diem amb orgull de variant lingüística *fenya* i *polanya*.

dijú per *dejú*: tanquem la neutra fins a i per assimilació amb la u veïna final.

donc per *dono*: aquí la *n* és velaritzada, sonat com a tren (*c*); i com si fóssim baleàric tot és lexema o arrel, sense desinència o terminació.

esbranzida per *embranzida*: dissimilem les consonants bilabials *m* i *b*, la primera esdevé fricativa alveolar *s* induïda per l'al·lòfon de *b* davant de *r* que també pronunciem amb sortida d'aire fregant els llavis. Ho podem comprovar pel moviment d'un paper de fumar tocant a la boca.

emparfegar per *emfarfegar*. Ara dissimilem la labiodental *f* i assimilem, fent-les veïnes, bilabials: m i p.

esguinzar per *esquinzar*: la velar sorda qu es sonoritza en qu, assimilat per la s sonora z. Parlar també és com viure que és decidir el que farem després: la sonora posterior ja ens afecta.

gènit per *geni*: l'acabem amb l'afegit d'una epítesi nasal, la -t.

intemperi per *intempèrie*: aquí fem caure, en apòcope, la -e.

llargandaix per *llangardaix*: s'escau una permuta de consonants coneguda com a metàtesi. El cap de llista d'ERC a les municipals del 27 de maig és el Pep Quelart. cognom metàtesi de Queralt, oi?

menjerdona per *Majordoma*: potser perquè l'assistent del rector certament suposava la dona més ben menjada del poble de societat tradicional psuedofeudal.

nantros: el NOS ALTEROS etimològic ha diversificat en fins a més d'una trentena de variants, cap d'elles estàndard; tots hem de convergir en l'ús escrit del *nosaltres*, perquè el trobem als textos medievals i sobretot també a certes zones com a parlat. A la p. 788 del 7è tom del DCVB les podem trobar: el fotimer de variants i les poques model·liques. El motlle comú s'escau viu parlat al català oriental rossellonès, a una banda i altre del Pirineus, on nasqué la nostra llengua nacional i d'igualtat en la mesocràcia: a Perpinyà i Puigcerdà, a Cotlliure i Prada, a la tan connotada familiarment Sallagosa de l'àvia Engràcia Vergés; al català noroccidental a Sort i el Pont de Suert

Si també comparem l'etím i la nostra variant veurem que la nostra fonètica tan empobridora suposa en síncopes, en sons perduts, l'aparallament amb el *naltros*, de la franja, de Lleida i del Priorat; on manifestem fins a tres síncopes, i per cert mantenim la vocal final que ha evolucionat a l'única forma estàndard. Però nosaltres, els del *nantros* hem assimilat la l etimològica amb la n que encapçala el mot. Aquesta variació que constitueix *nan-* com la primera

síl·laba, i la tònica, també la trobem als poblets del romànic pirinenc patrimoni de la humanitat i a santa Coloma de Queralt on diuen *nantri*; als qui fan *nantres* a Ponts, Tremp i Lleida. Però exactament som els del **nantros**, d'acord amb el DCVB: al nordoccidental la tercera variant dels de Lleida, la segona dels de Tremp i els de la Granadella; al nostre català oriental central o nordoriental, que proposa l'aviat catedràtic valencià Abelard Saragossà, la gran àrea del Camp de Tarragona pujant cap a la Conca i l'Anoia, orientant-se cap a Sitges. Ep! Però nosaltres també alternem més d'una variant: al Camp també diem *naltros*. Com llegim a l'immens i canònic de referència *Estudi lingüístic sobre la parla del Camp de Tarragona* (elaborat l'estiu de 1976, publicat el 1985) en la seva pàg. 169: "Alternen per tot *naltros*, *nantros*. Trobem ocasionalment la forma *nosaltres*, és prou viva al Baix Camp". Vist el panorama del menú de variants del pronom personal amb funció de subjecte (col·lectiu) potser caldria situar-ne una enquesta a les múltiples meses electorals del proper 27 de maig. Per adonar-nos empíricament i fefaent del mosaic de variants dels altafullencs que hem convergit a con-viure, procedents de la rosa dels vents del propi domini lingüístic / Països Catalans.

*mixon*s per moixon*s*: la forma de l'occidental és la pròpia del nostre Camp, però en lloc de pronunciar muixon*s*, desdiftonguem i dissimilem tantcant en *i*: *mixon*s; convertint la gradual *i* en plenament vocal. El trobem a la p.208 de l'estudi de Daniel Recasens, on seguint el DCVB ens adonem d'una gran taca dins el dos dialectes de la única Catalunya: del nordoccidental: la Noguera, la Llitera, el Segrià, la Segarra i l'Urgell; de l'oriental central o nordoriental (Abelard Saragossà): la Conca, el Camp i el Penedès. Certament no ens hi trobem sols, oi, companys?

(C) INTERFERÈNCIES DEL CASTELLÀ

a granel: a la menuda, al detall; *bando*: bàndol; *mando*: comandament; *quarto*: estança o habitació; *puesto*: lloc; *ametralladora*: metralladora. Tots plegats... tal vegada apresos a la immersió militar obligatòria; o en contacte amb la guàrdia civil o inspectors de mercat

L'acció d'*acalentar* –tan l'olla; com un rival– al DCVB, tom 1, p.81 és considerada com a provident del castellà *calentar*; però registrat a Tortosa i Gandesa però també al llunyà Lluçanès; dades com per també proposar-lo potser com a futur geosinònim. Obrint doncs el ventall de l'acollidora flexibilitat normativa, com proclama, i fem extensiva arreu dels PPCC, la darrera conclusió del tan oblidat *Informe sobre la llengua del País Valencià* aprovat per la Junta de la Facultat de Filologia de la Universitat de València, en cessió del 30 de juny de 1978: "Totes les llengües tenen una diversitat dialectal interior més o menys intensa, i els valencians senten una forta adhesió a la seva mo-

dalitat regional. La normativa gramatical pot ser elàstica i policèntrica, però cal que sigui convergent.”

BIBLIOGRAFIA

- ALCOVER, Mn. Antoni M^a, MOLL, Francesc de B., SANCHIS GUARNER, Manuel, MOLL: Aina: *Diccionari Català-Valencià-Balear*. Palma de Mallorca, 1978-1979.
- COROMINES, Joan; GULSOY, Joseph; CAHNER, Max: *Diccionari etimològic i complementari de la Llengua Catalana*. Volum VI. Curial Edicions Catalanes, Caixa de Pensions “la Caixa”.
- INSTITUT D’ESTUDIS CATALANS: *Diccionari de la llengua Catalana*. Edicions 3 i 4, Edicions 62, Editorial Moll, Enciclopèdia Catalana, Publicacions de l’Abadia de Montserrat. Barcelona, Palma de Mallorca, València, 1995.
- JULIÀ I MUNÉ, Joan: *Diccionari de fonètica*. Edicions 62. El Cangur diccionaris, 7. Barcelona, novembre de 2003.
- LÓPEZ DEL CASTILLO, Lluís (pròleg de Marta Mata): *Llengua Standard i nivells de llenguatge*. Editorial Laia, col·lecció Les eines. Barcelona, 1976.
- RECASENS I VIVES, Daniel: *Estudi lingüístic sobre la parla del Camp de Tarragona*. Curial edicions catalanes i Publicacions de l’Abadia de Montserrat. Textos i Estudis de Cultura Catalana, 11. 1985.
- ROMEU, Xavier; MONERS, Jordi; SUNYER, Magí: *Diccionari Barcanova de la Llengua*. Barcelona, 1985.
- SARAGOSSÀ, Abelard: *El valencià del futur. Una contribució ideològica*. Edicions Alambor. Biblioteca Llengua i País, 4. Benicarló, octubre de 2000.
- UNIVERSITAT DE VALÈNCIA / FACULTAT DE FILOLOGIA: *Informe sobre la llengua del País Valencià*. València, 1978, 2ª edició.